

УДК 378.1

Матвійчук О.Є.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики
суспільно-гуманітарної освіти та
виховання
Київського університету імені Бориса
Грінченка

Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів

Реформування вищої освіти зумовлене необхідністю забезпечити її відповідність динамічним змінам, що відбуваються в природі, суспільстві, оточуючому людину середовищі; зростання обсягу інформації та стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Інформатизація суспільства та комп'ютеризація усіх сфер людської діяльності стали провідними тенденціями світового розвитку. Інформаційно-комунікаційні технології все більше проникають в різні сфери життя, науки, освіти, виробництва, що вимагає відповідних знань та вмінь їх використовувати і цілеспрямованого формування інформаційної культури.

Із 1999 року європейське освітнє співтовариство живе під знаком Болонського процесу. Кінцевий результат впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці, техніці передбачає високий рівень знань та умінь випускників, провідним з яких є оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та вміння самостійно навчатись упродовж життя. Власне бібліотека навчального закладу може стати фундаментом забезпечення постійно зростаючих інформаційних потреб користувачів вузу (студентів, професорсько-викладацького складу, інших категорій споживачів).

Бібліотека ВНЗ – соціальний інститут, особливістю якої є взаємозв'язок із системою вищої освіти, а основними типологічними ознаками – безпосередня включеність у структуру і систему комунікацій ВНЗ та проблемна орієнтація ресурсів на задоволення інформаційних потреб студентів та професорсько-викладацького складу [12].

Зміна парадигми освіти, активний процес її інформатизації є ключовими чинниками трансформації вузівської бібліотеки. Вона покликана усунути невідповідність між новими вимогами суспільства до вищої освіти і рівнем її документно-інформаційного забезпечення. Усвідомлення цих змін, втілення задумів та програм у дійсність бібліотечно-інформаційної практики потребують вибору чітких орієнтирів і завдань.

Кожна бібліотека вищого навчального закладу переживає декілька етапів свого становлення та розвитку, пов'язаних перш за все з матеріальними, технічними умовами (приміщення, фонди, майно,

комп'ютеризація бібліотечних процесів); кадровим забезпеченням ; нормативно-правовими та регулюючими актами у сфері освіти та бібліотечної справи. Бібліотека вищого навчального закладу є його структурним підрозділом, який керується у своїй діяльності Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Примірним положенням про бібліотеку вищого навчального закладу», на підставі якого кожна бібліотека розробляє власне положення.

Відомі мудреці говорили: «дайте мені хорошу бібліотеку, і я створю навколо неї університет». Сьогодні ці слова знову актуальні, з огляду на загальноцивілізаційний процес формування інформаційного суспільства, який передбачає безперервність освіти в поєднанні з інформатизацією навчального процесу. Стрімкі темпи зростання знань у сучасному світі та обмежені можливості їх засвоєння людиною в період здобуття вищої освіти змушують вищі навчальні заклади спонукати студентів до цілеспрямованої самостійної роботи з інформацією на різних джерелах [13]. Саме тому більшість з них звертаються до послуг бібліотеки свого навчального закладу.

Теоретичні засади трансформації вузівських бібліотек розроблені у дослідженнях провідних українських бібліотекознавців В.О.Ільганаєвої, Н. М.Кушнарєнко, А.С.Чачко, Н.Я.Пасмор, Н.І. Апшай [5; 8; 1]. Сутнісні зміни, що відбуваються в діяльності сучасних вузівських бібліотек, аналізуються в працях Н.Ю.Багрової, М.С.Слободяника, П.І.Рогової, О.Є.Матвійчук [6;14]. Питання інформаційної культури студента, його вміння самостійно працювати у бібліотеці висвітлено у працях педагогів А.М.Алексюка, Н.Є.Мойсеюк, П.І.Підкасистого, Г.А.Воронцова, Г.Г.Воробйова, М.І.Жалдака, Н.Г.Джинчарадзе, Н.В.Морзе [3; 7].

Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів є важливою складовою діяльності бібліотеки сучасного вузу. У положенні про бібліотеку вищого навчального закладу зазначається, що бібліотека здійснює забезпечення необхідною науковою, навчально-методичною літературою, інформаційними ресурсами [9]. Головними завданнями бібліотеки є : комплектування книжкового фонду та інших носіїв інформації відповідно до профілю навчального закладу та запитів користувачів; забезпечення повного, якісного й оперативного бібліотечно-бібліографічного та інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки; розширення номенклатури бібліотечно-інформаційних послуг, створення електронних баз даних, організація та ведення довідково-бібліографічного апарату з використанням як традиційних так і новітніх інформаційних технологій; виховання інформаційної культури користувачів, прищеплення їм навичок роботи з інформаційними ресурсами як на традиційних, так і на електронних носіях та інші [12].

Сучасний період характеризується становленням нової парадигми вищої освіти, яка базується на особистісно-орієнтованому підході. Реалізація

суті даного підходу, що полягає у визначенні, підтримці і розвитку позитивних якостей студента і формуванні на цій основі механізму самореалізації особистості – безпосередньо використовується і при бібліотечно-інформаційному обслуговуванні користувачів бібліотеки.

Розглядаючи у статті питання бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів слід визначити сутність поняття «самостійна робота студентів». У Законі України «Про вищу освіту» самостійна робота студентів розглядається як одна з форм організації навчання студентів у вищих навчальних закладах поряд з навчальними заняттями, практичною підготовкою і контрольними заходами [4]. У Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах зафіксовано, що самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять [10;11]. Основними аспектами є те, що самостійна робота студента лише та, що здійснюється у вільний час від обов'язкових навчальних занять час, тобто позааудиторно і що самостійна робота студентів – це засіб оволодіння навчальним матеріалом. Самостійна робота студентів як зазначає дослідниця Н.П.Пасмор є обов'язковою, передбачена навчальними планами та робочими програмами, зокрема необхідністю написання і захистом курсових, дипломних проектів, завдань, які виконують студенти під час різних видів практик. Розрізняють також добровільну, бажану самостійну роботу, зокрема самостійне проведення досліджень за науковими темами, збирання та аналіз інформації для участі у роботі наукових студентських товариств, гуртків, конференцій, підготовка доповідей і рефератів, участь у різного рівня олімпіадах, конкурсах, які проводять вищі заклади освіти [8].

Для створення ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів принципове значення має розуміння основних організаційних і дидактичних засобів реалізації самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі, що зумовлює об'єктивну необхідність розширення і поглиблення педагогічної складової діяльності вузівської бібліотеки. Система бібліотечно-інформаційного забезпечення навчального процесу, зокрема самостійної роботи студентів має базуватися на системі дидактичних принципів. Важливим при цьому є принцип спрямованості самостійної роботи студентів, що передбачає поглиблене вивчення професійної діяльності студентом. Як засвідчили результати соціологічного опитування, проведеного Н.І.Апшай, у структурі інформаційних потреб користувачів вузівської бібліотеки стабільними є такі основні елементи: професійний, творчий, соціально-психологічний, особистісний. У студентів інформаційні потреби визначаються стандартами освіти і варіативними компонентами навчального плану, програмами навчальних дисциплін, спрямованістю наукових інтересів. У професорсько-викладацького складу стабільною є змістова складова інформаційних потреб, зумовлена проблематикою навчальної та наукової діяльності; інтеграційними

процесами в царині вищої освіти, необхідністю в педагогічній інформації з дидактичних, методичних і технологічних проблем; освоєння особистісно-орієнтованого підходу; інформатизацією навчального процесу [1].

Реалізація принципу спрямованості вимагає від бібліотечного працівника знання мети професійної освіти, завдань самостійної роботи студентів, уміння в конкретній ситуації обрати найраціональніші поєднання документних, інформаційних і когнітивних ресурсів для повного й оперативного бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів, вивчення інформаційних потреб користувачів. Бібліотечні працівники мають здійснювати постійне інформаційне відстеження відомостей про нові видання навчальних, довідкових матеріалів за профілем ВНЗ. Сюди належить і бібліографування передплатних періодичних видань, розпис статей (створення бібліографічного опису та анотації) у каталоги та картотеки. Принцип науковості вимагає, щоб вузівська бібліотека знайомила студентів з об'єктивними науковими фактами, поняттями, законами, теоріями всіх основних розділів відповідної навчальної дисципліни і галузі науки. Реалізація даного принципу передбачає оновлення, постійне поповнення фондів відповідною літературою як на традиційних так і на нетрадиційних носіях інформації. Серед форм роботи бібліотеки, які реалізують принцип об'єктивності є проведення тематичних вечорів, дискусій з актуальних проблем даної сфери, підбірка тематичних матеріалів, книжкові виставки як тематичні так і нових надходжень до бібліотеки, їх бібліографічний огляд. Самостійно готуючись до семінарських занять, написання індивідуально навчально-дослідницьких завдань студенти знайомляться із запропонованими бібліотекою джерелами. Найкраще, коли список рекомендованої літератури до семінару, чи індивідуальних завдань викладач узгоджує із працівниками бібліотеки. Принцип системності є методологічним підґрунтям для побудови цілісної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів Він передбачає органічне включення вузівської бібліотеки у навчально-виховний процес як структурного підрозділу ВНЗ, який має підпорядкувати свою діяльність змісту та логіці навчального процесу.

Знання, уміння і навички самостійної роботи студентів на базі вузівської бібліотеки мають формуватись системно, у певному порядку, щоб кожний елемент самостійної роботи пов'язувався з ресурсними можливостями бібліотеки, їх повним і оперативним використанням.

До початку 1990-х рр. самостійна робота студентів, як зазначає Н.П.Пасмор не входила до щорічного навчально-методичного навантаження професорсько-викладацького складу, що знижувало якість педагогічного управління нею. Водночас в зарубіжних країнах, зокрема у США, самостійна робота студентів була й залишається одним із основних видів навчальної діяльності студентів [8].

Реалізація угод Болонського процесу і перспективи розвитку вищої освіти в Україні передбачають стимулювання, розвиток та розширення обсягів самостійної роботи студентів. Слід також зважати на те, що у самостійній роботі студентів, на відміну від самоосвіти, присутній один із найважливіших мотиваційних стимулів – контроль самостійної роботи студентів. Збільшена кількість годин, що відводяться на самостійне вивчення дисциплін змушують вузівські бібліотеки адаптувати свою діяльність до сучасних інформаційних потреб студентів, розвивати пізнавальну активність, сприяти формуванню самостійності, здатності до творчого розв'язання сучасних завдань у кожній конкретній сфері. ВНЗ і бібліотека мають забезпечити і розвиток активності, самостійності і творчих здібностей майбутніх фахівців.

Чільне місце у формуванні стратегії розвитку бібліотеки в інформаційному суспільстві належить розробці і реалізації корпоративних проектів, що ґрунтуються на формуванні інтегрованих інформаційних ресурсів і збереженню їх загальної доступності на основі застосування можливостей електронної супермагістралі. Дослідниця стратегічних орієнтирів розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні, Н.І.Апшай зазначає, що для наукового забезпечення діяльності вузівських бібліотек в умовах інформатизації слід вирішити ключові теоретичні проблеми : дослідити стан і характер диверсифікації освітньої діяльності та її вплив на функціональний устрій бібліотек ВНЗ; провести структурну декомпозицію бібліотек ВНЗ; визначити структуру і зміст інформаційних потреб користувачів вузівської бібліотеки; здійснити аналіз функцій і цілей діяльності вузівських бібліотек; розробити стратегічний план розвитку вузівської бібліотеки в умовах формування єдиного освітнього інформаційного простору; запропонувати організаційно-технологічні засади реалізації даного плану; розробити педагогічні аспекти підготовки до роботи в інформаційному середовищі ВНЗ [1].

Формуючи систему бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів, бібліотека має враховувати її основні форми. Дані форми досить різноманітні: систематична робота над підручниками, навчальними посібниками, науковою, довідковою літературою, періодичними виданнями, конспектування, реферування, підготовка виступів, доповідей, наукових повідомлень, переклад іноземних джерел, виконання індивідуальних завдань в позааудиторний час, написання курсової, дипломної роботи. Серед завдань бібліотеки щодо забезпечення самостійної роботи студентів слід зазначити: допомогу викладачеві у доборі рекомендованої літератури для методичних матеріалів на допомогу самостійній роботі студентів; орієнтування викладачів та студентів на використання фонду вузівської бібліотеки; використання ресурсів Інтернету набуття навичок інформаційної культури, вміння користуватися ресурсами, засобами і формами бібліотечної діяльності. Бібліотеці доцільно мати повний

перелік навчальних дисциплін відповідно до навчальних планів підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів, інформацію про реальне забезпечення навчальних дисциплін навчальною і науково-методичною літературою, списки основної і додаткової літератури з кожного навчального курсу, графіки самостійної роботи студентів певних спеціалізацій, академічних груп, навчальних дисциплін, індивідуальних занять кожного студента. Важливим завданням вузівських бібліотек є підвищення рівня інформаційної культури студентів ВНЗ, що передбачає повне й оперативне використання ресурсів бібліотеки. Інформаційна культура як особливий аспект соціального життя виступає в ролі предмету, засобу та результату активності людини, відображає характер і рівень практичної діяльності. Вона має вирішальний вплив на всі аспекти інформаційної діяльності, безпосередньо пов'язана з дослідницькою та учбовою діяльністю людини і є невід'ємним моментом взаємозв'язку людей. На думку Н.І.Апшай, важливою умовою ефективної підготовки користувачів до роботи в єдиному інформаційному середовищі є: включення до навчальних планів усіх спеціальностей дисципліни, покликаної сформуванню в студентів цілісної системи інформаційних знань і умінь. Найповніше на сучасному етапі цим вимогам відповідає навчальна дисципліна «Основи інформаційної культури», якій доцільно надати статусу нормативної в стандартах освіти [1]. Навчання цим основам доцільно розпочинати ще зі школи і поглиблювати відповідно до здобуття етапності в освіті. У сучасному інформаційному суспільстві оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями та використання комп'ютера як прикладного інструмента стає невід'ємною складовою підготовки студентів. Важливо не тільки навчити студентів правильно сприймати і закріплювати пропоновану їм наукову інформацію, але і навчити їх самостійно набувати знання. Г.А.Воронцов, розробив програму спецкурсу «Основи читацької культури і самоосвіти студентів», яка рекомендована Міністерством освіти України як базова програма. Серед орієнтовних тем даного спецкурсу, який можуть проводити бібліотечні працівники можна виділити наступні: історія вузівських бібліотек, інформаційна культура особистості, її складові, самостійна робота з книгою, культура розумової праці, самоосвітня діяльність студента у вузі; бібліотеки міста, структура вузівської бібліотеки, екскурсії по відділам бібліотеки, робота з довідково-бібліографічним апаратом, довідковими виданнями. Серед тем можна виділити наступні: види довідкової літератури, робота з книгою, конспектування літератури, бібліографічний опис, робота з періодичними виданнями (газетами, журналами). Крім теоретичних годин програма передбачає і практичні години, всього 68 год. [3]. Співробітниками Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В.О.Сухомлинського розроблено науково-методичні рекомендації «Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів», в яких висвітлено теоретико-методичні основи формування інформаційної культури учнів,

визначено роль та місце бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів у цьому процесі, сформульовано основні, найважливіші принципи побудови програми занять курсу «Основи інформаційної культури» для учнів 1-11 [12] класів, запропоновано структуру і зміст курсу [15]. Дані рекомендації можна використовувати і у роботі вузівських бібліотек.

Російські дослідники-бібліотекознавці Н.І.Гендіна, Н.І.Колкова, І.Л.Скіпор, Г.А.Стародубова видали навчально-методичний посібник «Формування інформаційної культури особистості в бібліотеках і освітніх закладах», у якому розкриваються фактори становлення і розвитку феномену інформаційної культури, викладена концепція формування інформаційної культури особистості в бібліотеках і освітніх закладах. В посібнику наводиться комплекс навчальних програм з курсу «Основи інформаційної культури», засоби діагностики рівня інформаційної культури особистості. Вміщені матеріали розкривають сучасний документальний потік, методичні матеріали щодо підготовки важливих видів вторинних документів: анотацій, рефератів, оглядів. Окреме місце відведено навчальним програмам для студентів вищих навчальних закладів, аспірантів і пошукачів вчених звань. Серед орієнтовних тем програми для студентів можна виділити наступні: інформаційні ресурси суспільства та інформаційна культура; основні типи інформаційно-пошукових завдань та алгоритми їх вирішення; аналітико-синтетична обробка джерел інформації в науково-дослідницькій роботі студентів; структура, правила підготовки і оформлення результатів самостійної навчальної та навчально-дослідницької роботи студентів; інформаційна культура та нові інформаційні технології. Курс розрахований на 88 год., в тому числі лекційні та практичні години [2].

Вміння критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію є стрижнем освіти сучасного і майбутнього. Це завдання є пріоритетним у розвитку вузівських бібліотек. Серед проблем: незначна кількість електронних підручників, повнотекстової бази даних, навчально-методичних матеріалів на допомогу самостійній роботі студентів, інформаційна обмеженість веб-сайтів, слабе використання ресурсів Інтернету, недостатність документного забезпечення спеціальних вибіркових навчальних дисциплін

Серед кращих вузівських бібліотек, які визначили своїми стратегічними орієнтирами розвиток європейські цінності, збереження власних традицій у сферах культури та освіти слід назвати бібліотеки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди», наукову бібліотеку ім. Максимовича Київського національного університету імені Т.Шевченка, Національної юридичної академії ім.Ярослава Мудрого, Національного авіаційного університету та інші бібліотеки провідних вузів України.

Цільова настанова вищої школи у контексті інтеграції до європейського освітнього простору – не зобов'язати «визубрити», а допомогти розвиватися.

Самостійна робота здебільшого виступає чи не єдиним способом виховання самостійності у набутті знань. Вона є однією з основних складових навчально-виховного процесу, творчого розвитку студентів, провідним чинником підготовки висококваліфікованих кадрів у вищій школі. В цих умовах значно зростає роль вузівської бібліотеки у навчальному процесі, вдосконалюється бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів.

Отже, проблема бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи студентів є традиційно важливою для вузівської бібліотеки, оскільки лише за умови її активізації студент може оволодіти системою знань, умінь і навичок, що забезпечують якісні характеристики фахівця-професіонала, здатного ефективно діяти в сучасних умовах розвитку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Апшай Н.І. Стратегічні орієнтири розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах реформування освіти в Україні : Автореф. дис. канд. пед. наук. - Х., 2005. - 18 с.
2. Гендина Н.И., Колкова Н.И., Скипор И.Л., Стародубова Г.А. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях : Учебно-метод. пособие. - М.: Школьная библиотека, 2003. - 296 с.
3. Воронцов Г.А. Основи читацької культури і самоосвіти студентів: Базова програма спецкурсу. - Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-тету, 2000. - 32 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 20. - С.134
5. Ільганаєва В.О. Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій : Автореф. дис. д-ра істор. наук. - К., 1996. - 44 с.
6. Матвійчук О.Є. Формування інформаційної культури користувачів у бібліотеках вищих навчальних закладів // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». - Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2007. - Вип. 9. - С.310-317
7. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : Навч. посіб / А.М.Алексюк, А.А.Аюрзанайн, П.І.Підкасистий. - К., 1993. - 232 с.
8. Пасмор Н.П. Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів. - К.: Кондор, 2006. - 113 с.
9. Положення про бібліотеку Київського міського педагогічного університету імені Б.Д.Грінченка. - К., 2008. - 8 с.
10. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Затв. наказом Мін-ва освіти України від 02.06.1993р. № 161. - К., 1993. - 25 с.
11. Положення про організацію навчального процесу у вищих навч. закладах у 2002/2003 навч. році. Лист М-ва освіти і науки України від 17.06.2002 р. № 1/9-304 // Вища школа. - 2001. - С.119-125

12. Примірне положення про бібліотеку вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації : затв.наказом М-ва освіти і науки України від 06.08.2004 р. № 641 (електронний ресурс) [http :www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)
13. Про стан впровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів вищих навч.закладів // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України.- 2003.- № 2.- С.6-14
14. Рогова П. Спеціальне призначення : функції освітянських бібліотек України // Бібліотечна планета.- 2001.- № 1.- С.26-28
15. Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів : Наук.метод.рек. / АПН України. ДПНБ України ім.В.О.Сухомлинського; Упоряд А.І.Рубан.- К., 2005.- 64 с.